

נז ע"ב

[א] גמ' ישעיה' יצפה לנחמה - תא"מ.
[ב] שם שעשה נסים לאבותינו - צ"ל לצדיקים.

אור אליהו

[א] בגמ': "שלשה נביאים הם: הרואה ספר מלכים - יצפה לגדולה, יחזקאל - יצפה לחכמה, ישעיה' - יצפה לנחמה, ירמיה - ידאג מן הפורענות". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולגירסא זו קשה, הרי בתחילה אמרה הגמ' "שלשה נביאים הם", ואילו אחר כך מונה הגמ' ארבעה ספרי נביאים²³⁷. אמנם בש"ס

ישראל, שגם למנהגנו שנושאים כפים בכל יום, אומרים כל הקהל אדיר במרום, וזה פשוט".²³⁷ וכן הקשה בצ"ח, אמנם הוא הגיה באופן אחר, היינו שמה שכתוב "מלכים - יצפה לגדולה" צריך להיות קודם "שלשה נביאים הם" (ולפי זה שלשת הנביאים הם: יחזקאל, ישעיה וירמיה). ובאבות דרבי נתן (מ, יג) מנה באמת רק שלשה, אך מנה את ישעיה והשמיט את יחזקאל: "ג' נביאים הם: הרואה ספר מלכים בחלום - יצפה לגדולה ולעשירות. ישעיה - יצפה לנחמה. ירמיה - ידאג מן הפורענות", וכן הוא בקטע גניזה קמברידג' T-S F 1(1).41. והנה בהגהות רבינו על האבות דרבי נתן לא העיר כלום על גירסא הנ"ל וצ"ע. ובספר האחלמה (שער הנ"ן) גם כן השמיט יחזקאל, ולגבי ישעיה גרס באופן אחר: "הרואה ספר מלכים - יצפה לחסידות, ישעיה - יצפה לחכמה, ירמיה - ידאג מן הפורענות". ובמנורת המאור (של רבי ישראל אלנקווה, הוספות דברים שמו חכמים במנין גרס: "ספר מלכים - יצפה לגדולה, ספר ישעיה - יצפה לנחמות, ספר ירמיה - ידאג לפורענות. מפני [שהוא] ספר חוליון קשה לפורענות". ובכת"י מינכן השמיט את "מלכים - יצפה לגדולה".²³⁸ וצ"ע מדוע מחק רבינו דוקא תיבות אלו מתוך הארבעה (ועיין הערה הקודמת).²³⁹ וכן הוא בירושלמי שלפנינו (ט, א), וברוקח (הלכות ברכות המשך סימן שמג)

"ובמדינותינו נוהגין כל הקהל לאמר תפלה זו בשעת הדוכן אפילו אותם שלא חלמו. והטעם דכיון דאין אנו נושאים כפים כי אם ברגלים, אי אפשר שלא חלם לו פעם אחת בין רגל לרגל". וכן כתב המגן אברהם (שם א), אלא שהעיר על אלו שנהגו לאומרו בכל יום: "מאן דחזא חלמא - לאפוקי מאותן שאומרים אותו בכל יום, וגם אינו מועיל אלא אם כן אומרו בו ביום שראה החלום [ת"ח ב"ק ספ"ה]. ואינו נראה לי, דאם כן למה אומרים אותו כל ישראל ברגל, דאטו כולם ראו חלום רע בו ביום, אלא על כרחך אומרים אותו על חלומות שראו בימים אחרים. ומכל מקום לא ישר לאומרו בכל יום".

ועל כל פנים מבואר מזה, שבמקומות שמברכים ברכת כהנים בכל יום, וכמו שנוהגים בארץ ישראל, אין טעם למנהג זה, ולכן מי שלא חלם שום חלום שאינו יודע את פירושו לא יאמר לא "אדיר במרום" כו' ולא "רבונו של עולם" כו'. וכן כתב בשו"ע הרב (קל, א): "ולא יאמר כן בכל יום ויום אלא ביום שראה חלום. ומה שנהגו הכל לומר כן ברגל כשהנהנים עולים לדוכן, זהו לפי שאי אפשר שלא ראה חלום שצריך רפואה בין רגל לרגל". וכן כתב בסידור אזור אליהו (א עמ' נז): "אלא שבחור"ל היות ונשאו כפיים רק בג' רגלים, ואמרו כולם את הרבש"ע כנ"ל, אמרו כולם גם אדיר במרום. ומזה נשתרבה טעות לסידורים הנדפסים היום בארץ

נח ע"א

[א] גמרא לבריותיו - לב"ו.

[ב] שם לבריותיו - לב"ו.

אור אליהו

ועל גירסא זו לכאורה קשה, מדוע תיקנו על נס שנעשה לדניאל חנניה מישאל ועזריה לומר "לאבותינו", הרי לעיל (טו ע"ב) אמרה הגמ': "תנו רבנן, אין קורין אבות אלא לשלשה"²⁴⁰. ואולי משום כך בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "ברוך שעשה נסים לצדיקים במקום הזה"²⁴¹.

[א] בגמרא: "תנו רבנן, הרואה חכמי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. חכמי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

והטעם²⁴³ ש"בריותיו" הוא שם כולל גם לבעלי חיים או לצמחים²⁴⁴, אבל "בשר ודם" הוא כינוי רק לבני אדם. [ב] שם בגמ': "הרואה מלכי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. מלכי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

והטעם²⁴³ ש"בריותיו" הוא שם כולל גם לבעלי חיים או לצמחים²⁴⁴, אבל "בשר ודם" הוא כינוי רק לבני אדם. [ב] שם בגמ': "הרואה מלכי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. מלכי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

והטעם²⁴³ ש"בריותיו" הוא שם כולל גם לבעלי חיים או לצמחים²⁴⁴, אבל "בשר ודם" הוא כינוי רק לבני אדם. [ב] שם בגמ': "הרואה מלכי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. מלכי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

והטעם²⁴³ ש"בריותיו" הוא שם כולל גם לבעלי חיים או לצמחים²⁴⁴, אבל "בשר ודם" הוא כינוי רק לבני אדם. [ב] שם בגמ': "הרואה מלכי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. מלכי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

והטעם²⁴³ ש"בריותיו" הוא שם כולל גם לבעלי חיים או לצמחים²⁴⁴, אבל "בשר ודם" הוא כינוי רק לבני אדם. [ב] שם בגמ': "הרואה מלכי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. מלכי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

והטעם²⁴³ ש"בריותיו" הוא שם כולל גם לבעלי חיים או לצמחים²⁴⁴, אבל "בשר ודם" הוא כינוי רק לבני אדם. [ב] שם בגמ': "הרואה מלכי ישראל אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. מלכי אומות העולם אומר, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו." כך היא הגירסא שלפנינו. אמנם בגליון הש"ס של רבינו כתב שצריך לומר "מלכי אומות

240. כן כתב הרש"ש: "בריי"ף ורא"ש הגירסא 'לצדיקים', והיא יותר נכון, משום הא דלעיל אין קורין אבות אלא לג'". אמנם כתב ליישב את הגירסא שלפנינו: "ואולי יש לומר, דהא דאין קורין אבות כו' היינו על כוונת אב המוליד (אולם יקשה קצת לפ"ז מאמהות דשם), אבל מצינו על דרך השאלה שם אב על המושלים כמו שפירש הרד"ק בשמואל א' (י"ב ט"ו) (וכן פירשתי בני חמור אבי שכם דר"ל מושל דשכם העיר), ועל הנביאים כמו שאמר אלישע על אליהו אבי אבי (אך שם י"ל מפני שהיה רבו דתלמידים נקראו בנים), ועל החכמים וצדיקים ר"ע על ר"א בסוף פרק ד' מיתות (גם שם י"ל מפני שהיה רבו ודניאל היה מושל (דניאל ב' מ"ח) ונביא (מגילה ט"ו) וחכם וצדיק [ועי' בסוף פתיחת התוי"ט למס' אבות]."

241. וכן גרסו: הרי"ף (מג ע"א), הרמב"ם (ברכות י, ט), רא"ש (ט, ז), אגודה (מסכת ברכות סימן קצח), אבודרהם (ברכת הראיה, השבח וההודאה ד"ה הרואה אשתו), טור (רכד). וכן פסק בשו"ע (שם ג): "על נס של אדם מסויים, כיואב בן צרויה וחביריו, וכן על נס של אדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל

נט ע"ב

- [א] גמ' לבנה בגבורתה, וכוכבים במסילותם, ומזלות כסדרן - גי' הרי"ף ורא"ש לבנה במהרתה, כוכבים במשמרותם, מזלות בעתם.
- [ב] שם עד תשתחוה וידוממו את שמך מלכנו - גירסת רי"ף ורא"ש.
- [ג] שם שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב - תא"מ.

אור אליהו

שהורדת לנו. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה²⁴⁸, ברוך אתה ה' רוב ההודאות". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולפי גירסא זו מוסיפים בברכת הודאת הגשמים עד המילה "תשתחוה". אמנם רבינו בגליון הש"ס שלו הוסיף את התיבות "וירוממו את שמך מלכנו". והוסיף רבינו שכן היא גירסת רי"ף (תענית ב ע"א) ורא"ש (ט, טו)²⁴⁹. והיינו שלפי גירסא זו מוסיפים ואומרים בברכת הודאת הגשמים רק עד המילה "מלכנו" בלבד, ולא ממשיכים עד "תשתחוה" ושמה הטעם, שאין זה נכון להתחיל את השבח "כי כל פה לך יודה" כו', שמתאר את עבודת ה' על ידי האיברים, ולהפסיק באמצעו ב"תשתחוה", ולא לומר גם את ההמשך "וכל לבבות ייראוך וכו' המתאר את עבודת ה' על ידי הלב, הקרב והכליות. ודי שיאמר עד לפני השבח הזה, ויעמוד בתיבת "מלכנו", כדי להזכיר בברכה שם ומלכות.

[ג] שם בגמ': "ואיבעית אימא, הא והא דאתא

העולם אומר, ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם"²⁴⁵. והטעם כנ"ל בהגהה הקודמת.

[א] בגמ': "תנו רבנן, הרואה חמה בתקופתה, לבנה בגבורתה, וכוכבים במסילותם, ומזלות כסדרן אומר: ברוך עושה בראשית". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'²⁴⁶. וכתב רבינו בגליון הש"ס שלו, שגירסת הרי"ף (מג ע"ב) ורא"ש (ט, יד) היא: "תנו רבנן הרואה חמה בתקופתה, לבנה במהרתה, וכוכבים במשמרותם, ומזלות בעתם"²⁴⁷ אומר: ברוך עושה בראשית". והטעם, מפני שלגירסא שלפנינו קשה, מהו הביטוי "לבנה בגבורתה", הרי לא מצאנו גבורה אלא בשמש, כמו שכתוב (שופטים ה, ה): "כָּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּבָרְתוֹ". ואם כן, ביטוי זה אינו מתאים ללבנה. וכן הביטוי "מזלות בעתם" הוא יותר מתאים, שהוא על פי הפסוק באיוב (לה, לב): "הִתְצִיא מְזֻרוֹת בְּעֵתוֹ, ופירש רש" (שם): "מזרות - כל שאר מזלות".

[ב] שם בגמ': "מאי מברכין, אמר רב יהודה, מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה

"ולבנה בתקופתה, וכוכבים במשמרותם, ומזלות בעתם כסדרן"²⁴⁸. אמנם בתענית (ו ע"ב) הגירסא שלפנינו היא: "ורבי יוחנן מסיים בה הכי, אילו פינו מלא שירה כים, ולשונונו רנה כהמון גליו כו', עד אל יעזבונו רחמיך ה' אליהינו ולא עזבונו, ברוך רוב ההודאות". ועיין בהגהות רבינו שם, ובפירושו אור אליהו שם.

249. ובכת"י מינכן 95 גרס: "עד הן הם יודו ויברכו לשמך, ברוך רוב ההודאות"

245. וכן גרסו כל הראשונים שהבאנו בהערה 242. וכן פסק בשו"ע (שם ח). וכן הוא בדפוס ונציה ושונצ'או, וכן הוא בכת"י פריס 671, מינכן 95 וקטע גניזה קמברידג' T-S F 1(1).46.

246. וכן גרס הרוקח (הלכות ברכות המשך סימן שמג), 247. וכן גרסו: ספר הפרדס (שער הראיה ד"ה ראיות הרואה), פסקי ריא"ז (ברכות ט הלכה ג אות ג), רבינו בחיי (בראשית א, יד), פסקי רי"ד. וכן הוא בטור (רכט) ובשו"ע (שם ב). ובכת"י פריס 671 גרס:

אור אליהו

גם קשה מה התחדש בתירוץ הגמ': "הא דאית ליה שותפות, הא דלית ליה שותפות". ג. מדוע הוצרכה הגמ' להביא סיוע לתירוץ מברייתא נוספת: "והתניא קצרו של דבר, על שלו הוא אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חבירו אומר: ברוך הטוב והמטיב", הרי חילוק זה כבר במפורש בברייתא הראשונה, שממנה הגמ' הקשתה כנ"ל²⁵².

אמנם בש"ס של רבינו היו **תיבות אלו** של "שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב" - מחוקות²⁵³. ולפי זה הקושיא היא מהמשנה (שם) ולא מברייתא²⁵⁴. וכך צריך לומר: "והתנן²⁵⁵ בנה בית חדש וקנה כלים חדשים, אומר: ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה". ולפי גירסא זו קושיית הגמ' היא, שבמשנה מבואר שמברכים על הטובה שיש לו 'שהחיינו' ולא 'הטוב והמטיב'. ועל זה תירצה הגמ' שיש חילוק בין דבר שהוא רק שלו, לבין דבר שהוא גם של אחרים. ועל חילוק זה הביאה הגמ' ראייה מהברייתא²⁵⁶: "והתניא,

טובא, ולא קשיא הא דאית ליה ארעא הא דלית ליה ארעא. אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך, והא תניא²⁵⁰, בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר: ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה, **שלו ושל אחרים אומר: הטוב והמטיב**. לא קשיא, הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ומבואר שלגירסא זו הקושיא היא מברייתא²⁵¹. והיינו, שעל מה שתירצה הגמ', שאם יש לו קרקע מברך הטוב והמטיב, הקשתה הגמ' מהרישא של הברייתא: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים, אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה".

ולפי זה קשה: א. מדוע לא הקשתה הגמ' קושיא זו עצמה מהמשנה (נד ע"ב), שהרי גם בה שנינו: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים, אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". ב. כיון שבברייתא כבר כתוב במפורש החילוק בין שלו בלבד לבין שלו ושל אחרים, אם כן מדוע בכלל הקשתה הגמ' קושיא זו, וממילא

והמטיב', הוא טעות שפול בדפוס, וראיה לדבר דקאמר **והתנן**, והרי במשנה ליכא הך סיומא". וכן מבואר שגרס בכסף משנה (ברכות י, ה), ובב"י (רכא, ב), וכן גרסו גם בדרישה (שם א) ובמחצית השקל (שם א). גם בכת"י פריז 671 ומינכן 95 לא גרסו כלל את התיבות "שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב".

254. וכמו הגירסא שלפנינו "והתנן" ולא ו"התניא".

255. וכך היא הגירסא שלפנינו בגמ' בסוגריים עגולות, אלא שהגרי"פ הגיה שצ"ל "והתניא" משום שגרס: "שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב", וזה אינו נמצא במשנה, אבל רבינו שלא גרס משפט זה שפיר גורס "והתנן" (עיין לעיל הערה 251) ודו"ק.

256. שכן במשנה לא מובא חילוק זה.

250. לפנינו הגירסא "והתנן" ועיין הערה הבאה. 251. שכן המשפט "שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב" לא מופיע במשנה. ולכן בגליון הגרי"פ הגיה שצריך לומר "והתניא" ולא ו"התנן".

252. וכן הקשה קושיות הנ"ל בצל"ח: "שם שלו ושל אחרים וכו' - הדבר תמוה, והלא **מפורש** כאן החילוק בין שלו לבד ובין שלו ושל אחרים, ואם כן לדברי רש"י [ד"ה ה"ג] דבגשמים לא משכחת שלו לבד ותמיד יש לו שותף, ואם כן מאי קשיא ליה. וגם לגירסת הרי"ף [מ"ג ע"ב מדפי הרי"ף] קשה על התרצן דמשני ליה הא דאית ליה שותפות וכו' והתניא קצרו של דבר וכו', למה הוצרך להביא הך והתניא, הלא היינו מה שהביא המקשן עצמו שלו ושל אחרים". ועיין הערה הבאה.

253. וכן כתב הצל"ח: "ועלה בדעתי דהך סיומא שבדברי המקשן 'שלו ושל אחרים אומר הטוב

[ד] רש"י ד"ה בנה בית חדש עד ד"ה ה"ג - נמחק.
 [ה] שם ד"ה קצרו של דבר, כלומר כללו של דבר שכולו שלו אומר שהחיינו, שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב - כצ"ל.

אור אליהו

בדאית ליה, ודקא קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו. לא קשיא, ההוא דבנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו כו'. ד. מניין לרש"י ש"בנה בית חדש" היינו שכולו שלו. ה. ומה בא להוסיף בד"ה "שלו ושל אחרים - הטוב והמטיב". ואולי משום כך בש"ס של רבינו מרש"י ד"ה בנה בית עד לד"ה ה"ג לא כולל 260 - נמחק 261.

[ה] שם ברש"י ד"ה קצרו של דבר "קצרו של דבר - כלומר: כללו של דבר". כך היא הגירסא ברש"י שלפנינו. ולפי זה רש"י רק בא לפרש שקצרו של דבר הכוונה לכללו של דבר. והנה לעיל (באות ד) מבואר שלדעת רבינו יש למחוק את ד"ה בנה בית חדש וכן את ד"ה שלו ושל אחרים, וסובר רבינו שאת התיבות שנמחקו שם יש להעביר לכאן בד"ה קצרו דהיינו: "קצרו של דבר - כלומר כללו של דבר, שכולו שלו אומר שהחיינו, שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב" כן צריך לומר. ולפי גירסא זו רש"י בא לפרש את הברייתא, שמה שכתוב "על שלו" הכוונה שכולו שלו, ומה שכתוב "על שלו ועל של חבריו", הכוונה "שלו ושל אחרים".

קצרו של דבר, על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חבריו אומר ברוך הטוב והמטיב".

[ד] ברש"י ד"ה בנה בית חדש: "בנה בית חדש - שכולו שלו, אומר שהחיינו". ובד"ה שלו כתב: "שלו ושל אחרים - הטוב והמטיב" כך היא הגירסא שלפנינו ברש"י. ומגירסא זו שברש"י מבואר שקושיית הגמ' היא מברייתא: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר, ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה, שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב". וקשה לומר כן ברש"י 257: א. הרי מיד אחר כך כותב רש"י 258: "הכי גרסינן והתנן 259 בנה בית חדש וכו'" ומבואר שהקושיא היא מהמשנה ולא מברייתא. ב. דרכו של רש"י שקודם מביא את הגירסא הנכונה לשיטתו, ורק אחר כך מפרש את הגמ'. ג. לפי הגירסא שלפנינו יוצא שרש"י פירש פעמיים את הגמ', שכן כתב מיד אחר כך: "הכי גרסינן: והתנן בנה בית חדש וכו' - לא קשיא, הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות, ולא גרסינן אלא הא והא דאית ליה ארעא, והכי פירושו: תירוצא דשנינן קאי בדוכתיה, מודים אנחנו לך - בדלית ליה ארעא, הטוב והמטיב -

ד"ה הכי גרסינן: א. אין בדיבור זה משמעות שקושיית הגמ' היא מברייתא, אדרבא מבואר שהקושיא היא ממשנה. ב. רבינו בביאורו לשו"ע (רכא) מציין לד"ה הכי גרסינן ומבואר מזה שגורס דיבור זה ברש"י.
 261. עיין להלן בהגהה הבאה (אות ה), שתיבות אלו שברש"י יש לגרוס בהמשך.

257. מלבד מה שקשה לומר כן בגמ' עצמה, כמבואר בהגהה הקודמת באות ג'.
 258. עיין הערה 260.
 259. אמנם בגליון הגר"פ הגיה ברש"י שצ"ל "והתניא", והוא לשיטתו שגם בגמ' הגיה במקום "והתנן" שצריך לומר "והתניא".
 260. נראה שאין לפרש שרבינו מוחק גם את